

## Sosyoekonomik durumu farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygısı düzeyiyle ilişkisi

Selma ÇETİNKAYA,<sup>1</sup> Naim NUR,<sup>2</sup> Adnan AYVAZ,<sup>3</sup> Deniz ÖZDEMİR,<sup>4</sup> Önder KAVAKCI<sup>5</sup>

### ÖZET

**Amaç:** Bu çalışma Sivas il merkezinde sosyoekonomik düzeyi (SED) farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygı düzeyiyle ilişkisini belirlemek için yapılmıştır. **Yöntem:** Kesitsel bir araştırma olarak planlanan çalışma 23 Mayıs-03 Haziran 2005 tarihleri arasında yapılmıştır. Okul seçiminde basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya bu okullardaki 5-8. sınıflardaki 563 öğrenciden anketleri tam olarak yanıtlayan 521 (%92.5) öğrenci alınmıştır. Hastaların sosyodemografik özellikleri için anket sorular, ruhsal değerlendirme için Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ile Piers Harris'in Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği, akran zorbalığı türünü belirlemek için Şiddet-Kaba Güç Anketi kullanılmıştır. **Bulgular:** Öğrencilerin zorbalığa maruz kalma oranı %43.0'tür. Her SED'deki okulda, özellikle SED'si düşük olan okulda, zorbalığa maruz kalanlarda depresyon düzeyinin arttığı ( $p=0.00$ ), benlik saygısı düzeyinin azaldığı saptanmıştır ( $p=0.00$ ). Üç okulda da bedensel zorbalık türü içinde 'itme', sözel zorbalık türü içinde 'ad takma', cinsel zorbalık içinde 'elle rahatsızlık verme', duygusal zorbalık içinde SED yüksek okulda 'eşyaya zarar verme', orta olan okulda 'küçük düşürme', düşük okulda 'ayrımcılık yapma' en sık görülen zorbalık türleridir. Öğrencilerin yaşı, sınıfı, baba mesleği, babanın öğrenim durumu, kardeş sayısı ve sosyoekonomik durumu ile zorbalık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ( $p=0.000$ ). Zorbalık düzeyinin öğrencilerin kardeş sayısı ve sosyoekonomik durumdan bağımsız olarak etkilendiği saptanmıştır ( $p=0.001$ ). **Sonuç:** Her SED'deki okulda karşılaşılan zorbalığın çözümü için öğretmen, okul yönetimi ve aile işbirliği yapılmalıdır. Hem zorba, hem de kurbanlar için gerektiğinde bireye yönelik çocuk ve ergen psikiyatristinden bireye yönelik yardım alınmalıdır. (*Anadolu Psikiyatri Dergisi 2009; 10:151-158*)

**Anahtar sözcükler:** Akran zorbalığı, öğrenci, sosyoekonomik durum, depresyon, benlik saygısı

## The relationship between school bullying and depression and self-esteem levels among the students of three primary schools with different socioeconomic levels in Sivas province

### ABSTRACT

**Objective:** This study was carried out in order to determine the relationship between bullying and depression, self-esteem levels of the students attending in three different elementary schools with different socio economic levels. **Methods:** This study, which was planned as cross-sectional study, was carried out between 23 May and 3 June 2005. Random selection method was used to determine the schools. Of the 563 students attending in these schools, 521 who had fulfilled the questionnaire forms were included in this study. The questionnaire consist of questions asked children's socio-demographic characteristics, Depression Scale for Children and Piers-Harris's

<sup>1</sup> Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniv. Tıp Fak. Tıp Eğitimi ABD, <sup>2</sup> Yrd.Doç.Dr., Halk Sağlığı ABD, <sup>3</sup> Yrd.Doç.Dr., Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD, <sup>5</sup> Yrd.Doç.Dr., Psikiyatri ABD, Sivas

<sup>4</sup> Uzm. Psik., Sivas

**Yazışma adresi/Address for correspondence:**

Yrd.Doç.Dr. Selma ÇETİNKAYA, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi ABD, 58140 SİVAS

**E-mail:** drselmacetinkaya@hotmail.com

*Self Concept Scale in Children used for psychological assessment, Violence-Rough Power Questionnaire established kind of peer bullying. Results: The exposure rate of bullying of students was 43%. In all these schools with socio economic levels, especially in low socioeconomic level school it has been determined that the depression levels were getting higher ( $p=0.00$ ) and self-esteem level were getting lower ( $p=0.00$ ) among students who have been exposed to bullying. In all three schools the most frequent physical bullying type was pushing, verbal bullying type was nicking, sexual bullying type was disturbing by touching. The most frequent emotional bullying type was damaging properties in high socio economic level school, humiliating in mid socio economic level school and isolating in low economic level school. It has been determined a relationship between bullying and age, class level, occupation of father, education level of father, the number of sister and brothers and socio economic level of family ( $p=0.00$ ). It has been determined that bullying level was being effected independently by number of sister and brothers and socio economic level ( $p=0.001$ ). Conclusion: In order to solve the bullying problem in all socio economic level schools there a cooperation must be constituted between teachers, family and school management. There must be a child and adolescent psychiatrist consultation service for victims and for bullying individuals. (Anatolian Journal of Psychiatry 2009; 10:151-158)*

**Key words:** bullying, student, socio economic level, depression, self-esteem

## GİRİŞ

Akran zorbalığı son zamanlarda dünya ve Türkiye gündeminde olan bir konudur. Haber kanallarında ya da gazetelerde haftada en az bir gün okul şiddeti ve akran zorbalığı ile ilgili haberler yayınlanmaktadır. Bu haberler, bıçakla saldırıdan ateşli silah yaralanmalarına kadar geniş bir yelpazede yer almaktadır.

Zorbalık, çocuğun bir veya daha çok çocuk tarafından düzenli ya da aralıklı olarak negatif eylemlere maruz kalması ya da ruhsal sıkıntıya yol açan, kötü niyetle gerçekleştirilen, olumsuz ve yineleyici fiziksel ve/veya sözel eylem olarak tanımlanmaktadır.<sup>1,2</sup> Olweus, okul zorbalığını, bir çocuğa bir veya daha çok öğrenci tarafından kasıtlı olarak sürekli saldırgan davranışların uygulanması ve çocuğun bunlara karşı sürekli olarak korumasız durumda olması şeklinde belirtmektedir.<sup>3</sup> Zorbalık, öğrencilerin güvenli ve korkusuz bir çevrede öğrenim görmelerini engelleyen, okul çevresini negatif yönde etkileyen evrensel bir olaydır. Zorbalığı yapan ve zorbalığa maruz kalan çocuklarda zorbalığın olumsuz etkilerini yaşam boyu görmek olasıdır.

Araştırmacılar üç tip zorbalıktan söz etmektedir: Sosyal dışlama, fiziksel ve sözel zorbalık.<sup>3</sup> Fiziksel ve sözel zorbalık gözle görülebilir olduğundan doğrudan zorbalık, sosyal dışlama ise gözle görülür olmadığından dolayı zorbalık içinde yer alır. Bazı araştırmacılar da zorbalığı dört katagoriye ayırmaktadır:<sup>4</sup> Birincisi, fiziksel (itme, tokat atma, tehlikeli aletle saldırma, saçını kulağını çekme, bedene kaba şaka, silah veya bıçakla saldırma ya da korkutma amaçlı kullanılan her türlü fiziksel şiddet), ikincisi sözel (alay etme, ad takma, laf atma, küfür etme, sözel incitici notlar bırakma), üçüncüsü duygusal (gruptan dışlama, küçük düşürme, ayrımcılık yapma, eşyaya zarar

verme, kasıtlı olarak arkadaşça davranmama), dördüncüsü ise cinsel zorbalıktır (cinsellik içeren sözler, sarkıntılık ve elle rahatsız etme). Zorbalığı yapan tek bir birey olabileceği gibi, gruplar da olabilir.

Son yapılan çalışmalar, çocukları zorbalar, mağdurlar ve zorba/mağdurlar olarak üç kategoriye ayırmaktadır.<sup>5-7</sup> Zorbalık yapan çocuklar çevrelerinde sürekli güçlü görünmeye çalışan, saldırgan davranışlarda bulunan, kasıtlı zarar veren, benlik saygı düzeyi yüksek ve anksiyete düzeyi düşük olan çocuklardır. Bu çocukların sıcak aile ilişkilerinin olmadığı, problem çözümünde fiziksel cezalandırmaların uygulandığı ailelerden geldiği görülmektedir. Mağdurlar ise, anksiyete düzeyi yüksek, korku içinde yaşayan, benlik saygısı düzeyi düşük, dışa dönük girişken yapıda olup güvensizlikten yakından ve gruptan dışlanan çocuklardır. Bu çocukların aileleri çocuğuna karşı fazla koruyucudur. Zorba/mağdurlar ise, zaman zaman diğer akranlarına zorbalık yapan, bazen de başkalarının zorbalığına maruz kalan çocuklardır.

Zorbalığa en çok maruz kalınan ergenlik dönemi, tutum ve davranışların, ruhsal uyumun ve sosyal ilişkilerin değişken olduğu bir dönemdir. Bu dönemde kişi ailesinden ve arkadaş çevresinden, özellikle sağlığı üzerinde etkili olan negatif sosyal ilişkilerden kolayca etkilenir. Zorbalığa maruz kalma kişilerin sağlığını ve okul yaşamını sadece geçici bir dönem için etkilemez. Bu tür davranışlara maruz kalan öğrencilerin devamsızlıklarının arttığını, başarılarının düştüğünü, benlik saygılarının olumsuz olarak etkilendiğini, çocukluk yıllarında yaşanan bu zorba davranışların etkisinin bazen yetişkinlikte bile sürebildiğini ortaya koyan çalışmalar vardır.<sup>8</sup> Bu durum çocukların kendilerini toplum-

dan dışlanmış hissetmesine, ileriki yaşlarda sosyal yeteneklerinin zayıflamasına ve ruhsal sağlık sorunlarının gelişmesine neden olur.<sup>9</sup>

Zorbalık düzeyini ve türlerini belirlemek için yurt dışında ve ülkemizde çeşitli ölçekler geliştirilmiştir. Yurt dışında kullanılan Colorado Okul İklimi Surveyi (Colorado School Climate Survey) zorbalığa yönelik davranışların sıklığını belirlemeye yönelik ifadeleri içeren bir formdur ve 10 alt ölçekten oluşmuştur.<sup>10</sup> Kartal ve Bilgin bu formu Türkçeleştirilmiş, sadeleştirilmiş ve çalışmalarında kullanmıştır.<sup>11</sup> Akran Baskısı Ölçeği, Esen tarafından geliştirilmiş, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olup ergenlerin akran baskısını ölçmeyi amaçlayan 34 maddelik bir ölçektir.<sup>12</sup> Bu ölçeğin iki alt boyutu olup 19 madde doğrudan 15 madde dolaylı baskıyı ölçmektedir. Olweus tarafından geliştirilen Zorbalık Ölçeği Dölek tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.<sup>13</sup> Pişkin ve Ayas tarafından geliştirilen, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Çocuk Formu 37 madde ve 5 faktörden oluşmuştur.<sup>14</sup> Ölçekte akranlarına zorbalık yapan ve zorbalığa uğrayan öğrencileri belirlemek amaçlanmıştır. Sabuncuoğlu ve arkadaşları tarafından geliştirilen Öğrenci Davranışı Anketi akran örselemesi hakkında veri toplamak için Maine Project Against Bullying (MPAB) sırasında kullanılmış olan anket formundan esinlenerek hazırlanmıştır.<sup>15</sup>

Bu çalışma Sivas il merkezinde sosyoekonomik düzeyi (SED) farklı ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının türünü ve yaygınlığını saptamak, akran zorbalığının depresyon ve benlik saygı düzeyiyle ilişkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

## GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma, kesitsel bir araştırma olarak 23 Mayıs-03 Haziran 2005 tarihleri arasında SED'i farklı üç ilköğretim okulunda yapılmıştır. Okulların SED'e göre seçiminde Çınar'ın çalışmasından faydalanılmıştır.<sup>16</sup> Çınar'ın çalışmasında örneklem seçme olanağı verebilmesi açısından sokaklar, sosyoekonomik ve kültürel düzey ele alınmış, tek tek sokaklar gezilerek sosyoekonomik düzey belirlenmiş ve buna göre sosyokültürel düzey üç gruba (yüksek, orta, düşük) ayrılmıştır. Bu çalışmadan faydalanılarak her sosyoekonomik düzeyde okul seçiminde basit rastgele örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya bu okullarda bulunan 5-8. sınıflardaki 563 öğrenciden anketleri tam dolduran 521 (%92.5) öğrenci

alınmıştır. Çalışmanın verileri valilikten gerekli izinler alındıktan sonra anket yöntemiyle toplanmıştır. Anket formları ders başlangıcında öğrencilere dağıtılmış, gerekli açıklamalar yapılmış ve formların kendileri tarafından doldurulması istenmiştir. Anket dört bölümden oluşmuştur.

**Sosyodemografik Bilgi Formu:** Anket formu yaş, cinsiyet, okul, sınıf, anne-babanın mesleği, anne-babanın öğrenim durumu, SED, aile tipi ve kardeş sayısı ile ilgili sorulardan oluşmaktadır.

**Şiddet-Kaba Güç Anketi:** Çingir ve Karaman-Kepeneci okullarda yaşanan zorbalığı bedensel, sözel, duygusal ve cinsel olmak üzere dört katagoride incelemek için 19 maddelik anket geliştirmiştir.<sup>17</sup> Anketteki her maddenin uygulanma sıklığı 'Hiçbir zaman, bir kez, ara sıra, çok sık, her gün' olarak değerlendirilmektedir. Zorbalık puanı hiçbir zamana 1, ara sıraya 2, çok sık 3 puan verilerek hesaplanmıştır.

**Piers-Harris'in Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği:** Bu ölçek 9-16 yaş grubundaki öğrenciler için 1964'de Piers ve Paris tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilmiş olup Öner tarafından Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır.<sup>18</sup> Ölçek, öğrencilerin kendilerine yönelik düşünce, duygu ve tutumlarını değerlendirmeyi amaçlar. Ölçeği oluşturan 80 tanımlayıcı ifade vardır. Bunlar 'evet' ya da 'hayır' şeklinde yanıtlanır. Yanıtlar bir anahtarla puanlanır, elde edilen puanlar kuramsal olarak 0-80 arasında değişir. Yüksek puan olumlu, düşük puan olumsuz öz-kavramının varlığına işaret eder.

**Çocuklar için Depresyon Ölçeği:** Çocuklarda depresyon düzeyini belirlemek için 1985 yılında Kovaks tarafında geliştirilen ve Öy tarafından Türkiye'de 9-14 yaş grubundaki çocuklara ve ergenlere uygulanabileceği gösterilen bir ölçektir.<sup>19</sup> Toplam 27 sorudan oluşmakta ve her soru için üç yanıt seçeneği bulunmaktadır. Sorular 0, 1, 2 olarak puanlanmakta ve puan artışı depresyon belirtilerinin yüksekliğini göstermektedir. Alınabilecek puanlar 0-54 arasındadır.

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 10.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde ki-kare, ikiden fazla grup arasında fark olup olmadığını saptamak için varyans analizi, ANOVA modelde Post Hoc Tukey testi ve Kruskal Wallis Varyans analizi, ikili karşılaştırmalarda ise t-testi ve Mann Whitney U testi, korelasyon karşılaştırmalarında Pearson testi ve ek olarak benlik saygısını etkileyen bağımsız faktörlerin karşılaştırılmasında regresyon analizi kullanılmıştır.

**BULGULAR**

Sivas il merkezinde SED'si farklı üç ilköğretim okulunda yapılan bu çalışmaya 223'ü (%42.8) kız, 298'i (%57.2) erkek, toplam 521 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin yaş ortalamaları kızlarda  $12.4 \pm 1.2$ , erkeklerde  $12.7 \pm 1.3$ 'tür. Öğrencilerin 157'si (%30.1) 5. sınıfta, 123'ü (%23.6) 6. sınıfta, 140'ı (%26.9) 7. sınıfta, 101'i (%19.4) 8. sınıfta; 236'sı (%45.3) düşük, 145'i (%27.8) orta, 140'ı (%26.9) yüksek SED'deki okullardandır.

**Tablo 1.** Öğrencilerin ailelerinin sosyodemografik özellikleri

| SED Özellikler             | Düşük 236-% | Orta 145-% | Yüksek 140-% | Toplam 521-% |
|----------------------------|-------------|------------|--------------|--------------|
| <b>Anne öğrenimi</b>       |             |            |              |              |
| Okuryazar değil            | 20.2        | 1.4        | -            | 9.5          |
| Okuryazar                  | 28.3        | 4.1        | 2.9          | 14.7         |
| İlköğretim                 | 47.2        | 65.5       | 22.1         | 45.6         |
| Lise mezunu                | 3.9         | 21.4       | 19.3         | 12.8         |
| Üniversite                 | 0.4         | 7.6        | 55.7         | 17.4         |
| <b>Baba öğrenimi</b>       |             |            |              |              |
| Okuryazar değil            | 3.5         | -          | -            | 1.5          |
| Okuryazar                  | 15.2        | 1.4        | 2.2          | 7.8          |
| İlköğretim                 | 62.8        | 39.6       | 12.2         | 42.6         |
| Lise mezunu                | 16.9        | 35.4       | 16.5         | 22.0         |
| Üniversite                 | 3.5         | 23.6       | 69.1         | 26.1         |
| <b>Anne mesleği</b>        |             |            |              |              |
| Ev hanımı                  | 97.0        | 85.5       | 39.3         | 78.2         |
| Memur                      | 0.9         | 9.0        | 52.1         | 17.0         |
| İşçi                       | 0.9         | 1.4        | -            | 0.8          |
| Emekli                     | 0.9         | 2.8        | 5.7          | 2.7          |
| Diğer                      | 0.3         | 1.3        | 2.9          | 1.3          |
| <b>Baba mesleği</b>        |             |            |              |              |
| Memur                      | 7.6         | 24.8       | 70.1         | 29.3         |
| İşçi                       | 31.4        | 26.2       | 5.0          | 22.9         |
| Esnaf                      | 10.6        | 22.8       | 10.7         | 14.0         |
| Emekli                     | 6.8         | 9.0        | 4.3          | 6.7          |
| İşsiz                      | 2.2         | 1.4        | 0.7          | 1.5          |
| Çiftçi                     | 23.3        | 2.0        | 2.1          | 11.7         |
| Serbest                    | 15.7        | 6.2        | -            | 8.8          |
| Diğer                      | 2.4         | 7.6        | 7.1          | 5.1          |
| <b>Aile tipi</b>           |             |            |              |              |
| Çekirdek                   | 72.0        | 88.3       | 90.7         | 81.6         |
| Geniş                      | 23.7        | 10.3       | 5.0          | 15.0         |
| Parçalanmış                | 4.3         | 1.4        | 4.3          | 3.4          |
| <b>Sosyoekonomik durum</b> |             |            |              |              |
| Yüksek                     | 31.1        | 71.7       | 71.4         | 53.4         |
| Orta                       | 53.6        | 26.2       | 27.9         | 39.0         |
| Düşük                      | 15.3        | 2.1        | 0.7          | 7.6          |

Öğrencilerin ailelerinin sosyodemografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir. Çalışmada SED'i iyi olan okuldaki öğrencilerin anne-babalarının öğrenim düzeyi ve mesleki durumu orta ve düşük olan okuldaki öğrencilere göre daha iyi bulunmuştur ( $p < 0.00$ ). SED'si düşük olan okuldaki çocukların babalarının mesleklerine bakıldığında işçi ve çiftçinin (%31.4 ve %23.3), orta olan okulda işçi, memur ve esnafın (%26.2, %24.8 ve %22.8), yüksek olan okulda ise memur ve esnafın (%70.1 ve %10.7) ağırlıkta olduğu görülmektedir. Anne mesleğine bakıldığında SED'i düşük ve orta olan okulda ev kadınının (%97.0 ve %85.5), yüksek olan okulda ise memurun (%52.1) sık olduğu gözlenmektedir. SED'si düşük olan okuldaki öğrencilerin %15.3'ü ekonomik durumlarının düşük olduğunu belirtmişken, orta ve yüksek olan okullarda bu sıklık sırasıyla %2.1, %0.7'dir.

Öğrencilerin maruz kaldığı zorbalık türleri ve görülme sıklığı Tablo 2'de verilmiştir. Zorbalık türlerine maruz kalma, ara sıra ve çok sık oranları toplanarak hesaplanmıştır (bu hesaplama tüm zorbalık türleri için göz önünde tutulmalıdır). Öğrencilerin, üç okulda da bedensel zorbalık türlerinden en sık 'itme' (SED yüksek okulda %42.4, orta olan okulda %48.9 ve düşük olan okulda %56.9) zorbalığına maruz kaldığı görülmektedir. Bunu SED'si düşük olan okulda 'bedene kaba şaka' (%33.1), yüksek ve orta olan okulda 'saç-kulak çekme' (%13.9 ve %23.8) izlemektedir. 'Tehlikeli aletle saldırma' davranışı SED'si düşük olan okulda diğer okullara göre yüksek (%5.1) gözlenmektedir.

Sözel zorbalık türlerinden 'ad takma', üç okulda da (SED'i yüksek olan okulda %50.0, orta olan okulda %45.5, düşük olan okulda %73.1) en fazla gör

**Tablo 2.** Öğrencilerin maruz kaldığı zorbalık türleri ve bunların görülme sıklığı (n=521)

| Zorbalık türü/<br>Zorbalığın gösterilme<br>biçimi | Hiçbir zaman |      |      | Görülme sıklığı (%) |      |      | Çok sık |      |      |
|---------------------------------------------------|--------------|------|------|---------------------|------|------|---------|------|------|
|                                                   | 1            | 2    | 3    | 1                   | 2    | 3    | 1       | 2    | 3    |
| <b>Bedensel</b>                                   |              |      |      |                     |      |      |         |      |      |
| İtme                                              | 57.6         | 51.1 | 33.1 | 38.8                | 41.4 | 58.5 | 3.6     | 7.6  | 8.5  |
| Tekme-tokat atma                                  | 85.0         | 85.5 | 72.4 | 12.1                | 13.8 | 24.6 | 2.8     | 0.7  | 2.9  |
| Tehlikeli aletle saldırı                          | 97.9         | 96.6 | 94.9 | 1.4                 | 3.4  | 3.8  | 0.8     | 0.7  | 1.2  |
| Saç-kulak çekme                                   | 87.1         | 76.2 | 71.2 | 11.4                | 20.7 | 23.7 | 1.4     | 2.1  | 5.1  |
| Bedene kaba şaka yapma                            | 79.3         | 79.3 | 66.9 | 17.9                | 17.2 | 23.7 | 2.8     | 3.5  | 9.3  |
| <b>Sözel</b>                                      |              |      |      |                     |      |      |         |      |      |
| Ad takma                                          | 50.0         | 54.5 | 36.9 | 30.0                | 30.3 | 28.0 | 20.0    | 19.0 | 35.1 |
| Alay etme                                         | 67.9         | 72.4 | 49.4 | 22.9                | 20.7 | 28.4 | 9.3     | 6.9  | 19.5 |
| Takılma                                           | 59.4         | 55.9 | 33.9 | 30.0                | 31.7 | 46.6 | 10.7    | 12.5 | 19.5 |
| Laf atma                                          | 74.2         | 77.3 | 75.9 | 20.7                | 16.6 | 19.1 | 4.2     | 7.0  | 5.1  |
| Hakaret etme                                      | 73.6         | 75.7 | 63.5 | 18.6                | 18.6 | 28.0 | 7.9     | 5.5  | 8.5  |
| Tehdit etme                                       | 92.8         | 89.0 | 80.1 | 5.7                 | 9.0  | 15.7 | 1.4     | 2.1  | 4.3  |
| Dedikodu yayma                                    | 74.3         | 75.1 | 60.1 | 15.0                | 19.3 | 29.7 | 10.7    | 7.7  | 10.2 |
| <b>Duygusal</b>                                   |              |      |      |                     |      |      |         |      |      |
| Gruptan dışlama                                   | 87.9         | 82.7 | 76.0 | 6.4                 | 11.0 | 11.0 | 5.7     | 6.2  | 2.9  |
| Küçük düşürme                                     | 80.7         | 78.7 | 69.9 | 15.7                | 17.2 | 25.0 | 3.5     | 4.2  | 5.1  |
| Ayrımcılık yapma                                  | 82.1         | 80.7 | 64.4 | 14.3                | 16.6 | 26.7 | 3.5     | 2.1  | 5.9  |
| Eşyaya zarar verme                                | 80.0         | 79.3 | 66.6 | 15.0                | 19.3 | 23.3 | 5.0     | 1.4  | 5.2  |
| <b>Cinsel</b>                                     |              |      |      |                     |      |      |         |      |      |
| Cinsellik içeren söz söyleme                      | 90.0         | 93.1 | 86.1 | 7.1                 | 3.4  | 11.0 | 2.8     | 3.5  | 3.0  |
| Sarkıntılık                                       | 93.5         | 90.3 | 90.4 | 5.7                 | 7.6  | 8.9  | 0.7     | 2.1  | 1.2  |
| Elle rahatsızlık verme                            | 86.4         | 87.6 | 81.4 | 12.1                | 10.3 | 13.1 | 1.4     | 2.1  | 5.5  |

1. Sosyoekonomik düzeyi yüksek, 2. Sosyoekonomik düzeyi orta, 3. Sosyoekonomik düzeyi düşük olan okul

**Tablo 3.** Cinsiyete göre zorbalık türleri puanları

| Zorbalık türü | Erkek<br>Ort.±SS | Kadın<br>Ort.±SS | p*   |
|---------------|------------------|------------------|------|
| Bedensel      | 3.4±3.1          | 3.0±2.7          | 0.09 |
| Sözel         | 6.6±5.5          | 6.7±5.3          | 0.95 |
| Duygusal      | 2.4±2.8          | 2.4±2.9          | 0.93 |
| Cinsel        | 0.4±0.8          | 0.2±0.6          | 0.06 |

\* Student's t-test (her iki cinsiyet arasında)

Cinsiyetler arasında zorbalık ortalama puanı arasında anlamlı bir fark saptanmamış (p=0.47) (Tablo 3), fakat SED'lerine göre sınıflama yapıldığında anlamlı fark olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin SED'lerine ve cinsiyetlerine göre zorbalık ortalama puanları Tablo 4'de verilmiştir. Buna göre, SED'si düşük olan okuldaki öğrenciler

diğer okullardaki öğrencilere göre daha fazla bedensel, sö

**Tablo 4.** Sosyoekonomik düzeye ve cinsiyete göre öğrencilerin zorbalık puan ortalamaları

| Zorbalık türü | Okulun SED'si | Toplam Ort.±SS | p*   | Erkek Ort.±SS | Kadın Ort.±SS | p***  |
|---------------|---------------|----------------|------|---------------|---------------|-------|
| Bedensel      | Yüksek        | 2.4±2.9        | 0.00 | 2.6±3.1       | 2.2±2.5       | 0.4   |
|               | Orta          | 2.6±2.5        |      | 2.1±2.3       | 3.2±2.5       | 0.006 |
|               | Düşük         | 4.0±3.0**      |      | 4.4±3.1       | 3.4±2.8       | 0.02  |
| Sözel         | Yüksek        | 5.9±5.5        | 0.00 | 4.9±4.9       | 6.9±6.0       | 0.03  |
|               | Orta          | 5.1±4.7        |      | 4.3±4.6       | 6.0±4.6       | 0.03  |
|               | Düşük         | 8.0±5.4**      |      | 8.5±5.5       | 7.0±5.1       | 0.04  |
| Duygusal      | Yüksek        | 2.1±2.8        | 0.00 | 1.4±1.9       | 2.7±3.4       | 0.004 |
|               | Orta          | 1.9±2.6        |      | 1.8±2.7       | 2.1±2.5       | 0.5   |
|               | Düşük         | 2.9±2.9**      |      | 3.2±3.0       | 2.4±2.8       | 0.06  |
| Cinsel        | Yüksek        | 0.9±1.7        | 0.10 | 0.9±1.6       | 0.8±1.8       | 0.7   |
|               | Orta          | 0.8±1.6        |      | 1.0±2.0       | 0.6±1.1       | 0.2   |
|               | Düşük         | 1.1±1.7        |      | 1.2±1.8       | 1.0±1.5       | 0.5   |

\* One-Way ANOVA, \*\* Fark yaratan grup, \*\*\* Student's t-testi

**Tablo 5.** Öğrencilerin SED'sine göre zorbalık, benlik saygısı ve depresyon puanları

| Okulun SED'si  | Zorbalık puanı Ort.±SS | Benlik saygısı puanı Ort.±SS | Depresyon Ort.±SS |
|----------------|------------------------|------------------------------|-------------------|
| Yüksek (s=140) | 11.1±10.4              | 56.5±11.8                    | 10.6±6.4          |
| Orta (s=145)   | 10.5±8.8               | 58.2±11.7                    | 9.7±5.7           |
| Düşük (s=236)  | 16.1±10.5**            | 51.3±11.8**                  | 13.5±6.4**        |

\* One-Way ANOVA, \*\* Fark yaratan grup

Tablo 5'te öğrencilerin zorbalık, benlik saygısı ve depresyon ortalama puanları verilmiştir. SED'si düşük olan okuldaki öğrencilerin zorbalık ve depresyon düzeyi, yüksek ve orta olan okullara göre anlamlı düzeyde yüksek iken ( $p=0.00$ ), benlik saygısı düzeyi anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur ( $p=0.00$ ).

Bütün öğrencilerin değerleri değerlendirildiğinde, zorbalık ile benlik saygısı arasında pozitif bir korelasyon varken ( $r=0.45$ ,  $p=0.000$ ), zorbalık ile depresyon arasında negatif bir korelasyon ( $r=-0.69$ ,  $p=0.000$ ) bulunmuştur. Benlik saygısı ve depresyon arasında ise negatif bir korelasyon ( $r=-0.44$ ,  $p=0.000$ ) gözlenmiştir.

Öğrencilerin yaşı, sınıfı, babanın mesleği, babanın öğrenim durumu, sosyoekonomik durumu ve kardeş sayısı ile zorbalık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki varken ( $p=0.00$ ); cinsiyet ( $p=0.47$ ), anne mesleği ( $p=0.21$ ), annenin öğrenim durumu ( $p=0.85$ ) ve aile tipi

( $p=0.72$ ) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yapılan regresyon analizinde SED ve kardeş sayısı, zorbalık düzeyini bağımsız olarak etkileyen faktörler olarak bulunmuştur ( $p=0.00$ ).

Çalışmamızda zorbalık düzeyi ile çekirdek, geniş ve parçalanmış aile arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış ( $p=0.93$ ), ancak kardeş sayısı dört ve daha çok olanlarda zorbalık puanının arttığı bulunmuştur ( $p=0.00$ ).

## TARTIŞMA

Zorbalık, sonuçlarına bakıldığında çocuklar üzerinde uzun süreli etkiye sahip olan kişisel ve sosyal bir sorundur. Bu nedenle okulda yaşanan zorbalıklar ve bunların sonuçları son yıllarda üzerinde en çok araştırma yapılan konulardan biri olmuştur.

Çalışmamızda zorbalığa maruz kalma yaygınlığı %43.0 olarak saptanmıştır. Bu oranı Ahmed ve Braithwaite %61.0, Kapıcı %40.0, Sabuncuoğlu ve arkadaşları %66.4, Nansel ve arkadaşları %29.9, Seals ve Yung %58.3 olarak bulmuştur.<sup>9,15,20-22</sup> Çalışmamızın sonuçları çeşitli çalışmalara benzer ya da farklıdır. Aradaki bu fark zorba ve mağdurların sınıflandırma ölçütlerinden kaynaklanmış olabilir.

İngiltere ve Almanya'da yapılan karşılaştırmalı bir çalışmada SED'in zorbalıkla zayıf bir bağının olduğu ve her SED'den gelen öğrencilerin zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur.<sup>23</sup> Başka bir kesitsel çalışmada, düşük SED'den gelen çocukların zorba davranışlara daha fazla maruz kaldığı bildirilmiştir.<sup>24</sup> Araştırmamızda bu çalışma sonucuyla tutarlı olarak SED'i düşük olan okuldaki çocukların her türlü bedensel, sözel ve duygusal zorbalığa anlamlı olarak daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur.

Diğer ülkelerde yapılan araştırmalarda genel olarak erkeklerin kızlara göre daha fazla zorba davranışlara maruz kaldıkları bildirilmiştir.<sup>21,25</sup> İngiltere ve Türkiye'de yapılan çalışmalarda, zorba davranışlara maruz kalma yaygınlığının kız ve erkek öğrencilerde eşit olmasına karşın, zorba erkeklerin oranının zorba kızların yaklaşık iki katı olduğu bulunmuştur.<sup>1,26</sup> SED'yi dikkate almadan yaptığımız değerlendirilmede, erkek öğrencilerin kızlara göre bedensel ve cinsel zorbalığa istatistiksel olarak anlamsız olmakla beraber daha fazla maruz kaldıkları ve iki cinsiyet arasında sözel ve duygusal zorbalık yönünden bir farkın olmadığı bulunmuştur. SED dikkate alındığında, SED'si düşük olan okulda bedensel ve duygusal zorbalığın erkeklerde, SED'i yüksek olan okulda ise duygusal ve sözel zorbalığın kızlarda fazla olduğu bulunmuştur. Bazı çalışmalarda erkek öğrencilerin kızlardan daha fazla fiziksel zorbalığa, kız öğrencilerin erkeklerden daha fazla sözel zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur.<sup>3,13,17,27</sup> Bulgularımız yapılan bu çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Erken yaşlarda karşılaşılan zorbalığın ilerleyen yaşamda depresyon ve anksiyete bozukluğunu artırdığı bilinmektedir. Çalışmamızda zorbalık düzeyi ile depresyon arasında istatistiksel olarak

anlamlı bir ilişki bulunmuş olup yapılan diğer çalışmalara benzerlik göstermiştir.<sup>2,15,22,28-31</sup>

Zorbalığa maruz kalmanın benlik saygısında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yaratmadığını gösteren çalışmalar vardır,<sup>22</sup> ancak bu çalışmalarda zorbaların en yüksek, kurbanların ise en düşük benlik saygısına sahip olduğu yönünde bir eğilimin olduğu bildirilmiştir. Çalışmamızda zorbalığa maruz kalanlarda benlik saygısının daha düşük bulunmuş olması, ya zorbalığa maruz kalanlarda benlik saygısının olumsuz yönde etkilenebileceğinden, ya da benlik saygısı zaten düşük olan çocukların daha çok zorbalığa uğrayabileceğinden kaynaklanmış olabilir. Çalışmamızda depresyonla benlik saygısı düzeyi arasında negatif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır; depresyon düzeyi arttıkça, benlik saygısı düzeyinin azaldığı görülmüştür. Bulduğumuz sonuç, diğer çalışmalarinkine benzerdir.<sup>32-33</sup>

## SONUÇ

Çalışmamızda üç okulda da öğrenciler bedensel zorbalık türlerinden en sık 'itme', sözel zorbalık türlerinden 'ad takma', cinsel zorbalık türlerinden 'elle rahatsızlık verme' davranışına maruz kalmaktadır. Duygusal zorbalık türlerinden SED'si yüksek okulda 'eşyaya zarar verme', SED'si orta okulda 'küçük düşürme' ve SED'si düşük okulda 'ayrımcılık yapma' davranışı en sık rastlanan zorbalık türüdür. Üç SED'deki okulda, özellikle SED'si düşük olan okuldaki öğrencilerin, zorbalığa maruz kalma ile depresyon düzeyinin arttığı ve benlik saygısı düzeyinin azaldığı saptanmıştır.

Akran zorbalığı hem zorba, hem de kurban öğrencilerin sosyal, ruhsal, okul ve sağlık gelişimlerini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu etki okul yılları ile sınırlı kalmayıp yetişkinlik döneminde de sürmektedir. Bu nedenle her SED'deki okulda karşılaşılan zorbalığın çözümü için öğretmen, okul yönetimi ve aile işbirliği içinde olmalıdır. Hem zorba, hem de kurbanlar için gerektiğinde bireye yönelik çocuk ve ergen psikiyatristinden yardım alınmalıdır.

## KAYNAKLAR

1. Pişkin M. School bullying: Definition, types, related factors, and strategies to prevent bullying problems. *Educ Sci Theory Prac* 2002; 2:531-562.
2. Craig WM, Pepler DJ. Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *Can J Psychiatry* 2003; 48:577-582.
3. Olweus D. Bullying at schools: What we know and what we can do? Cambridge, MA, Blackwell Publishers, 1993, p.19.

4. Eliot M. 101 Ways of dealing with bullying. London, Hodde Children's Book, 1997, p.25-27.
5. Boulton MJ, Smith PK. Bully/victim problems among middle school children: stability, self perceived competence, and peer acceptance. *Br J Dev Psychol* 1994; 12:315-329.
6. Austin S, Joseph S. Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. *Br J Educ Psychol* 1996; 66(pt.4):447-456.
7. Andreou E. Bully/Victim problems and their association with coping behaviour in conflictual peer interactions among school-age children. *Educ Psychol* 2001; 21:59-66.
8. Furniss C. Bullying in schools: it's not a crime -is it? *Educ Law* 2000; 12:9-29.
9. Ahmed E, Braithwaite V. Bullying and victimization: Cause for concern for both families and schools. *Soc Psychol Educ* 2004; 7:35-54.
10. Garrity C, Jens K, Porter W, Sager N, Short-Camilli C. Bully-proofing your school: A Comprehensive Approach for Elementary School. Chapter three: Colorado School Climate Survey, Elementary School Student Report, second ed., Longmont, CO, Sopris West, 2000, p.55-61.
11. Kartal H, Bilgin A. İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: Okulu Zorbalıktan Arındırma Programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 2007; 3:207-227.
12. Esen BK. Akran Baskısı Düzeyi farklı Olan Öğrencilerin Risk Alma, Sigara İçme Davranışı ve Okul Başarılarının İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2002.
13. Dölek N. Öğrencilerde Zorbaca Davranışların Araştırılması ve Önleyici Bir Program Modeli. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002.
14. Pişkin M, Ayas T. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Çocuk Formunun geliştirilmesi. XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, 5-7 Eylül 2007, Tokat.
15. Sabuncuoğlu O, Ekinci Ö, Bahadır T, Akyuva Y, Altınöz E, Berkem M. Ergen öğrenciler arasında akran örselemesi ve depresyon belirtileriyle ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi* 2006; 9:27-35.
16. Çınar Z, Sümbüloğlu K, Alpar R. Sivas ilinde sağlık araştırmalarında kullanılmak üzere çeşitli sayı ve nitelikte örnekleme planının geliştirilmesi. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 1994; 16:191-196.
17. Çinkır Ş, Karaman-Kepenekçi Y. Öğrenciler arası zorbalık. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi 2003; 9:236-253.
18. Öner N. Piers-Harris'in Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği El Kitabı. Ankara, Türk Psikologlar Derneği, 1996, p.1-25.
19. Öy B. Çocuklar için Depresyon Ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi* 1991; 2:132-136.
20. Kapıcı EG. İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2004; 37:1-13.
21. Nansel TR, Overpeck M, Pilla RS, Ruan WJ, Simons-Morton B, Scheid P. Bullying behaviors among US youth: prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA* 2001; 285:2094-2100.
22. Seals D, Young J. Bullying and victimization: prevalence and relationship to gender grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence* 2003; 38:735-747.
23. Wolke D, Woods S, Bloomfield L, Karstadt L. Bullying involvement in primary school and common health problems. *Arch Dis Child* 2005; 85:197-201.
24. Nordhagen R, Nielsen A, Stigum H, Köhler L. Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study. *Child: Care, Health Dev* 2005; 31:639-701.
25. Warden D, Mackinnon S. Prosocial children, bullies and victims: An investigation of their socio-metric status, empathy and social problem solving strategies. *Br J Dev Psychol* 2003; 21:367-385.
26. Whitney I, Smith PK. A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educ Res* 1993; 35:3-25.
27. Due EP, Holstein BE, Jorgensen PS. bullying as a threat against health among bigger school children. *Ugeskrift for Læger* 1993; 161:2201-2206.
28. Kumpulainen K, Rasanen E, Henttonen I, Almqvist F, Kresanov K, Linna SL, et al. Bullying and psychiatric symptoms among elementary school-age children. *Child Abus Negl* 1998; 22:705-717.
29. Bond L, Carlin JB, Thomas L, Rubin K, Patton G. Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers. *BMJ* 2001; 323:480-484.
30. Saluja G, Iachan R, Scheidt PC, Overpeck MD, Sun W, Giedd JN. Prevalence of and risk factors for depressive symptoms among young adolescents. *Arch Pediatr Adolesc Med* 2004; 158:760-765.
31. Fekkes M, Pihpers FI, Verloove-Vanhorick SP. Bullying behavior and associations with psychosomatic complaints and depression in victims. *J Pediatr* 2004; 144:17-22.
32. Prinstein MJ, La Greca AM. Peer crowd affiliation and internalizing distress in childhood and adolescence: a longitudinal follow-back study. *J Res Adolesc* 2002; 12:325-351.
33. Bayramkaya E, Toros F, Özge C. Ergenlerde sosyal fobi ile depresyon, öz kavram, sigara alışkanlığı arasındaki ilişki. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni* 2005; 15:165-173.